

***Hvad udad tabes, det maa indad
vindes.***

En komparativ analyse af Hedesagsdebatten
op til Hedeselskabets oprettelse i 1866

12/28/2013

Claus Mikael Kyed Larsen

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Problemformulering	3
Formål	3
Metode.....	4
Materialeoversigt og kildeproblematik	4
Forskningsoversigt	6
Hedesagens Start.....	6
Analyse af hede­batten	8
Det nationale aspekt i hedesagsdebatten.....	8
Opdyrkningsdebatten	12
Det økonomiske og politiske aspekt ved hedesagsdebatten	14
Grundlaget for Hedeselskabets oprettelse i april 1866	19
Konklusion.....	21
Kildehenvisning	23
Bøger	23
Websider.....	24
Avis Artikler.....	24

Indledning

Da Danmark mistede hertugdømmerne Slesvig Holsten og Lauenborg til Preussen i 1864, var det tid til, at det danske samfund skulle stille sig nogle alvorlige spørgsmål omkring den nationale identitet og hvordan det tidligere ellers så store Danmark nu skulle komme videre fra det svigende nederlag. Danmark havde i krigen mistet Sønderjylland og den nye grænse forløb nu ved Kongeåen. Derfor kom der i efterkrigsårene, stor fokus på det man kaldte hedesagen, da man måtte afstå en stor del af sin landbrugsjord til Tyskland og dermed kom i tvivl om man kunne forsørge sig selv med landbrugsvarer. Hedesagen gik i al sin enkelthed ud på, at man gerne ville have den lyngklædte hede i Midt- og Vestjylland lagt om til ager- eller kreaturbrug, da hedebrug ikke var profitabelt på samme måde. Der var dog to store problemer ved opdyrkningen af heden. Det første var, hvordan heden skulle opdyrke, mens det andet problem handlede om, hvem der skulle betale for hele denne dyre omlægning og opdyrkning af heden.

Denne opgave vil tage afsæt i den diskussion, som fandt sted i Berlingske Tidende og Fædrelandet i perioden fra 20. juli til den 16. november 1865. Det leder mig videre til opgavens problemformulering:

Problemformulering

Denne opgave vil være en komparativ analyse af medieargumentationen i tre kildesæt fra tre forskellige hedesagsdebatører i perioden 20. juli 1865 til 16. november 1865. Analysen af medieargumentation skal belyse, hvad der foranledigede Enrico Dalgas til at være den bærende kræft i oprettelsen af Hedeselskabet samt vurderer, hvordan denne diskussion vedrørende hedesagen blev brugt op til Hedeselskabets oprettelse i april 1866.

Formål

Formålet med opgaven er at undersøge, hvordan medieargumentationen blev brugt forskelligt af tre forfattere i forhold til hedesagsdebatten. Det er spændende at undersøge, da diskussionen vedrørende hedeopdyrkningen senere skulle føre til oprettelsen af Det danske Hedeselskab, som skulle få en stor betydning for Danmarks fremtidige status som

landbrugsland. Hedeselskabet skulle vise sig aldeles vigtig for udviklingen af det danske landbrug, fordi dens rådgivende virke senere skulle bidrage til at meget af heden i dag er blevet gjort frugtbart.

Metode

Opgaven vil gøre brug af 3 primærkilder, som blev bragt i aviserne Berlingske Tidende og Fædrelandet over flere dage, fra den 20. juli 1865, til den 16. november samme år. Disse kilder er i transskriberet form ved lagt i opgaven som bilag 1, 2, 3 og 4. Bilag 1, er et indlæg som blev bragt i Fædrelandet fra den 20. -22. juli. Bilag 2 er et læsebrev som blev bragt den 15. august i Berlingske Tidende. Bilag 3 og 4 er også et indlæg i hedesagsdebatten og blev ligeledes bragt den 15-16. november 1865 i Berlingske Tidende.

Den første del af denne opgave vil redegøre for hedesagens udvikling i forhold til samfundssituationen generelt i Danmark i 1800-tallet. Formålet er, at skabe et helhedsbillede over den situation den danske nation befandt sig i, da hedesagsdebatten stod på og hvad årsagen til at hedesagen af mange blev anset for vigtig. Derefter vil der blive lavet en komparativ analyse af argumentationen i tre artikler, hvis formål var at skabe opmærksomhed om hedesagens vigtighed for Danmark. Analysen vil fokusere på 3 forskellige områder; Nationalistisk argumentation og retorik, hvordan opdyrkningsspørgsmålet bliver behandlet samt, hvilke politiske og økonomiske fordringer de tre artikler stiller til staten. Der vil i opgaven blive lagt særligt vægt på Enrico Dalgas argumentation i analysen, da han var en vigtig personlighed indenfor hedesagen i og med, at han oprettede Hedesselskabet i 1866 sammen Georg Morville og Ferdinand Mourier-Pedersen.

Materialeoversigt og kildeproblematik

Denne opgave vil basere sig på 3 artikelsier, som er skrevet i løbet af den sidste halvdel af 1865. De tre artikler er udvalgt fordi de giver etablere et overblik over de forskellige positioner inden for hedesagsdebatten samt hvilke forskellige tilgange, der var til denne diskussion.

Den første artikelserie som bliver brugt i opgaven, er skrevet af Forstkandidat Christopher Lütken. Lütkens artikler blev udgivet i Fædrelandet den 20., 21. og 22. juli, 1865 og var en reaktion på en række artikler, som blev skrevet om hedesagen i sommeren 1865 af forskellige forfattere. Den første artikel blev skrevet den 20. juli og var meget nationalistisk. Den henvendte sig til de læsere af Fædrelandet, som traditionelt var

nationalliberale. Retorikken var derfor rettet mod denne målgruppe, og noget kunne derved tyde på, at Lütken var bevidst omkring Fædrelandets faste læsergruppe. Igennem hans meget nationalistiske begyndelse kunne noget tyde på, at han prøvede at fange den nationalliberale læsers opmærksomhed. Hvis man sammenligner artiklen med hans efterfølgende skrift, ”*Skovdyrkning i det vestlige Jylland*”, som han samme år skrev, indeholder ikke disse nationale tendenser, så man må man kunne konkludere, at indledningen ikke nødvendigvis er baseret på hans egne holdninger, men derimod er skrevet med henblik på at nå avisens målgruppe. Det er dog uvist om Lütken er den egentlige forfatter, men han krediteres dog til at være det i ”*Det indvundne Danmark*” af Fridlev Skrubbeltrang.¹

Den anden artikel blev offentliggjort i Berlingske Tidende den 15. august 1865 og er et læsebrev omhandlende Lütkens artikel. Artiklen, som først blev bragt af Fædrelandet og senere af Berlingske Tidende, er spændende og interessant at inddrage, da den er skrevet som respons til Lütkens artikel, og nævner adskillige aspekter, som Dalgas senere skulle foreslå i sine artikler. Forfatteren er ukendt, selvom han skriver at han havde skrevet et skrift som hed, ”*Opmuntrende Veiledning i Trækulturen, navnlig i Jyllands skovløse Egne*”. Det er ikke lykkedes at finde dette skrift trods ihærdige forsøg. Et kvalificeret gæt på forfatterens identitet kunne dog være indenrigsminister F.F. Tillisch, som ifølge Fridlev Skrubbeltrang, havde læst Lütkens artikler og havde de samme holdninger til hedesagen, som kom frem i læsebrevet. Derudover var han en af tre direktører i det Classenske Fidecommis, som senere skulle blive en stor økonomisk støtte for Hedeselskabet.

Den sidste artikel er skrevet af Enrico Dalgas og blev bragt den 15. og 16. november 1865 i Berlingske Tidende. Dalgas’ artikel er ifølge flere biografier skrevet som en reaktion på hedesagsdebatten. Disse kilder er neutralt skrevne og for det meste saglige i deres natur. Der er dog patriotiske tendenser i dem og der er desuden implicite kritikpunkter af statens håndtering af hedesagen, som viser Dalgas’ holdninger til staten og artiklen er derfor farvet deraf. Størstedelen af den øvrige litteratur er avisartikler fra 1865-1867, som bliver brugt i analysen til at forklare Dalgas’ bevæggrunde for at skrive som han gjorde. Disse er understøttet af senere skrifter, som Dalgas var forfatter til og sekundær litteratur skrevet af diverse forfattere om hedesagen.

¹ Skrubbeltrang, 1966. Side 118

Forskningsoversigt

Forskningsfeltet omkring hedesagsdebatten er spænder ikke. Der findes ikke mange forskere, som har beskæftiget sig med hedesagen og den debat, som førte til oprettelsen af Hedeselskabet. Størstedelen af litteraturen som eksisterer, omkring emnet, er skrevet af Hedeselskabet selv.

Peter Henningsen har i sit værk *"Hedens Hemmeligheder"* (2006) beskæftiget sig med hedesagen dog uden specifikt at berører opgavens emneområde. Kjeld Hansen har i sit kontroversielle værk *"Det tabte land"* fra 2008 set kritisk på Hedeselskabet og Dalgas. En e-mail korrespondance med forfatteren, viser dog at han har sine informationer fra Skodshøj. *"Du skal have fat i biografien "E.M. Dalgas" af Har. Skodshøj fra 1966, udgivet af Hedeselskabet. Læs kapitlet "De første kampår" s. 83 ff - det er der, jeg har hentet mine oplysninger om kritikken af Dalgas indlæg i Berlingske."*² Denne mail viser, hvor smalt forskningsfeltet er, når en nutidig bog skal hente sine informationer fra en biografi skrevet af Hedeselskabet selv fra 1966.

Man kunne have kigget nærmere på den danske stats syn på hedesagen og hvordan den reagerede på hedesagsdebatten. Derudover kunne man have kigget nærmere på hedesagsdebatten efter Hedeselskabets oprettelse og hvilken indflydelse oprettelsen havde på hedesagens fremgang og på det danske landbrugssamfund generelt. Det blev dog fravalgt fordi hedesagsspørgsmålet virkede var det mest interessante at undersøge.

Hedesagens Start

Gennem hele det 18. århundrede var der sporadiske forsøg på at kolonisere den tyndt befolkede danske hede. Staten ønskede at opdyrke så meget af heden som muligt, da det ville tilføre statskassen ekstra indtægter i form af skatter fra korndyrkningen.³ Man forsøgte derfor at friste den fattige del af befolkningen ud på heden ved at love eventuelle nybyggere økonomiske fordele, såsom *"at alle der havde lyst til at bosætte sig på heden i Lundenæs og Bøvling amter i Sydvestjylland og påbegynde en hedeopdyrking her, ville få 20 års skattefrihed samt være fri for alle andre ydelser inklusive militærudskrivning for sig selv og sine børn."*⁴ I 1758-59 gjorde den danske regering et andet forsøg på at lokke tyske kolonister til landet. Regeringen regnede med at kunne få tyske kolonister nemmere til

² E-mail korrespondance. Kjeld Hansen. 25. oktober 2013

³ Poulsen, Rasmussen 1965. *Heden* .S 8-9

⁴ Henningsen, 1995. S 81

landet, hvis man gav dem de rigtige økonomiske fordele som fritagelse af skatter og afgifter i 20 år.⁵ Kolonisterne slog sig ned på Alheden og Randbøl hede, hvor de begyndte at opdyrke den lyngklædte hede.⁶ Koloniseringsforsøget med tyskerne blev dog i de følgende år anset for at have slået fejl. Tyskerne beviste at heden med succes kunne opdyrkes, hvis bare de rigtige metoder blev benyttet. Det var altså klart, at der skulle tages andre midler i brug, hvis centralmagts forsøg på at udnytte hedens ressourcer, skulle gennemføres. Efter de fejlslagne koloniseringsforsøg blev der gjort mange forsøg på at få heden opdyrket. Staten opkøbte i starten af 1800-tallet visse hedearealer og gjorde dem til plantager. Disse forsøg på en opdyrkning af heden skred dog langsomt fremad og Hedesagen blev ikke prioriteret højt af staten.

I 1813 gik den danske stat bankerot. Statsbankerotten havde store økonomiske konsekvenser for hele det danske samfund og betød bl.a., 10 år med trange økonomiske kår og lavkonjunktur.⁷ Denne økonomiske krise havde i første omgang ikke den store indflydelse på de danske hedeboere, men freden, som opstod efter napoleonskrigene, resulterede i, at de almindelige agerdyrkende danske bønder gik hårde tider i møde, idet ”*Europas lande var faldet til ro og atter kunne producere eget forbrug af korn; at England samtidig indførte kornetold og at det danske kornmarked gik tabt, gjorde ulykken fuldkommen.*”⁸ Mange hedeboere overlevede dog, da de ikke var så afhængige af kornmarkederne, som den almindelige bonde i Østdanmark var, samt fordi man havde lært at leve, af det udbytte lyngen kunne kaste af sig. En anden faktor var hedeboeren selv. Hedeboeren var meget langsom til at forlade den gamle måde at dyrke sine jorde på, og hedesagsfortalerne havde meget svært ved at overbevise de stædige bønder om fordelene ved at omlægge deres landbrug. ”*Forgæves bejlede man til hans Bistand; thi her ude i Lynglandet havde der efterhaanden ikke alene i Forholdene selv, men også i beboernes sind, rejst sig en Mur af Modstand mod at ændre det én Gang bestaaende.*”⁹ Hedeboeren var godt tilfreds med tingenes tilstand. Han levede for det meste godt af sine skattefrie bierhverv og lod sine marker stå til.

⁵ Bech, 1942. S 18

⁶ http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_geografi/Jylland/Alhede

⁷ Feldbæk, 2010, S 160-166

⁸ Skodshøj, 1953. S 46-47

⁹ Matthiessen, Hugo, and Selskabet for Dansk Kulturhistorie. 1939. *Den sorte jyde : Tværsnit af hedens kulturhistorie*. Selskabet for dansk kulturhistories skrifter. Gyldendal. side 11

I 1864 erobrede Preussen hele Jylland efter at den dansk-slesvigske fællesforfatning blev påtvunget hertugdømmerne.¹⁰ Nederlaget gav den danske folkesjæl et kæmpe slag, og Danmark skulle nu affinde sig med en plads i Europas magtperiferi.¹¹ Krigen i 1864 var en konsekvens af de nationalliberales konfrontationspolitik, da man tvang hertugdømmerne Slesvig og Holsten ind i en fællesforfatning med Danmark, som brød med internationale konventioner.¹² Hedebatten tog for alvor til efter 1864, hvor man mistede hertugdømmerne og derved en stor del af den danske landbrugsjord, som var med til at brødføde den danske befolkning og derfor, fik hedesagen stille og roligt flere og flere forkæmpere, men forblev ikke en prioritet for den danske centralmagt. Derfor blev opdyrkningen af heden en vigtig del af debatten efter krigen. Debattørerne ledte opmærksomme hen på det land man tabte, da man mistede Slesvig og Sønderjylland, kunne vindes tilbage ved opdyrkningen af de næsten 100 mile uopdyrket hede, som lå i de vestlige egne af Danmark.¹³

Analyse af hedebatten

De følgende afsnit vil belyse forskellige argumentationsaspekter i hedesagsdebatten. Det vil undersøges, hvordan hedesagsdebattørerne Enrico Dalgas, Christoffer Lütken og en ukendt forfatter til forskellige artikler fra Berlingske Tidende argumenterer for hedesagen. Fokusset vil være den nationale retorik eller mangel derpå, opdyrkning af hederne og det økonomiske aspekt ved opdyrkningen af hederne.

Det nationale aspekt i hedesagsdebatten

Enrico Dalgas skrev den 15.-16. november et indlæg i hedesagsdebatten. I dette indlæg argumenterede han for diverse tiltag, som skulle hjælpe til hedens opdyrkning. Han skrev bl.a.: ” *Thi visheden for at det kan nytte Noget at opdyrke Heden har man erhvervet, og bevidstheden om, at det er en Skam for vort Land, at lade en Strækning paa hen ved 50 Kvadratmiil henligge ubenyttet, er i den sidste Tid bleven mere levende end nogensinde før.*”¹⁴ Dalgas hentyder implicit til, at det var på tide at gøre noget ved hedesagen, da Danmark efter nederlaget i 1864 havde mistet meget af sin landmasse og befolkning. Han

¹⁰ <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/nationalliberalisme/>

¹¹ Busck, Poulsen and Paludan. 2011. S 218-220

¹² <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/nationalliberalisme/>

¹³ Lütken, Fædrelandet, Om de jydskede heder opdyrkelse 20-07-1865 - S 1

¹⁴ Dalgas, Berlingske Tidende, Om opdyrkningen af den jydskede hede, 15. november 1865 Bilag 3 S 1 L 27-30

brugte udtryk som ”vort land” for diskret at hentyde til den danske nationalfølelse og de følelser udtrykket kunne vække hos læseren med henblik på at skabe en følelse af sammenhold og fælles identitet.¹⁵ Dalgas var dog ikke direkte nationalistisk i sin artikel, hvilket står i modsætning til den retorik Christopher Lütken anvender i sin artikel fra 20. juli 1865. Lütken anvendte meget nationalistisk og følelsesladede udtryk og ord for at skabe opmærksomhed om hedesagen. Han skrev bl.a.: ”*Den sidste ulykkelige Fred har gjort vort Fædreland over halvandet Hundrede Qvadratmile mindre.* ”,¹⁶ hvor det ses, at han bruger et følelsesladet udtryk som, ”*Den sidste Ulykkelige fred*” med henblik på at ramme den danske selvforståelse og følelse af ydmygelse efter tabet af hertugdømmerne, men ved at skrive ”vort Fædreland” efterfølgende prøver han samtidig at skabe en følelse af sammenhold hos læsere.

De to forfattere bruger retorikken meget forskelligt, hvor Dalgas kun hentyder til krigen, er Lütken mere eksplicit og han bruger udfaldet af slaget ved Dannevirke i et forsøg på at fremtvinge en reaktion hos læseren. Et eksempel på dette findes midt i den første spalte, hvor Lütken skriver: ”, *at Ydmygelsen fra Dannevirke og Skændselen fra Als ikke skal blive det sidste blad i Danmarks historie*”.¹⁷ Lütken forsøger, igen at manipulere læserens følelser i forhold til tabet af Slesvig og den ydmygelse, som mange danskere følte, ved at bruge meget værdiladede tillægsord som ”*ydmygelsen*” og ”*skændselen*”. Der er en generel tendens i starten af Lütkens artikel til, at han forsøgte at udnytte 4 emner, som skulle udløse en eller anden følelsesmæssig reaktion vedrørende krigen. Disse var: Tabet af Slesvig, kærlighed til fædrelandet, Tyskland som en trussel mod Danmark og den måde krigen forløb og blev tabt på. Et tydeligt eksempel på dette findes senere i Lütkens artikel, hvor han, ligesom Dalgas, gør opmærksom på de ubenyttede strækninger i Danmark som bare venter på at blive opdyrket: ”*En Landstrækning omtrent så stor som de to Trediedele af den tabte provins, venter kun paa at blive tager under Dyrkning, og vi kunne saaledes selv indenfor de snevre Grændser, som tydsk Erobringssyge har levnet os, erhverve et nye Slesvig, naar vi selv alvorlig ville.*”.¹⁸ Han gør først opmærksom på, hvor stort et område, en opdyrkning kunne give Danmark og senere sammenligner han dette område med at genvinde et nyt Slesvig. Det må for en læser af Fædrelandet have lydt attraktivt at der var en

¹⁵http://www.denstoredanske.dk/Danmarkshistorien/Det_folkelige_gennembrud/%C3%98konomisk_opgang_politisk_nedtur/National_opdrift

¹⁶ Lütken, 20. juli 1865, Bilag 1, S 1 1. spalte øverst

¹⁷ Lütken, 20. juli 1865, Bilag 1, S 1 1. spalte øverst

¹⁸ Lütken, , 20. juli 1865, Bilag 1, S 1 2. spalte nederst

måde at få et plaster på såret for tabet af Slesvig og det er Lütken givetvis godt klar over. Han slutter af med at skrive, at alt dette kan blive danskernes, hvis de for alvor gerne vil have det. Han giver læseren håb, men understreger også at hedesagen ikke løser sig selv. Det samme gør Dalgas også i sin artikel, men han er igen ikke så bombastisk som Lütken. Han skriver: ”*Enhver, som har Lyst og Evne, bør bidrage Sit til Løsningen af Opgaven, og der er i det Haab, at ogsaa mit Bidrag maa kunne være til nogen Nytte, at jeg har troet turde fremkomme med følgende Betragtninger.*”¹⁹ Han opfordrer ligesom Lütken til, at denne opgave er løselig, hvis bare alle der kan og vil gør sin indsats for, at det lykkedes. Dalgas gør dog ikke brug af en ligeså direkte sammenkædning af begivenhederne ved Dybbøl Mølle i 1864 eller så bombastiske sproglige vendinger for at opnå opmærksomhed omkring Hedesagen. Hans sprog er mere ydmygt og professionelt og han bruger i stedet sin egen interesse for hedesagen til at understrege, at han nok skal gøre sit til, at sagen bliver løst.

Et læsebrev, der er skrevet om Lütkens artikel, illustrerer, at hans retorik har haft en effekt. Læsebrevet, som først er skrevet til Fædrelandet, men senere genoptrykt i Berlingske Tidende, skriver således:

*”Vi skyldte Forfatteren Tak for atter at have bragt en Sag paa Bane, som ved det sørgelige Udfald af den sidste Kamp for Slesvigs Bevarelse har faaet forøget Betydning. For et lille Land som Danmark maa Opdyrkning og Befolkning af 100 Quadratmil unægtelig være en Sag af saa stor Vigtighed, at man maa undre sig over, at der ikke for længe siden er begyndt paa Udfordrelsen.”*²⁰

Det lykkedes altså Lütken at få hedesagen ud til Fædrelandets og senere Berlingske Tidendes læsere ved hjælp af sit brug af national retorik. Faktisk mener visse forfattere, deriblandt Harald Skodshøj, at det bl.a. var Lütkens artikel, som inspirerede Dalgas til at deltage i hedesagsdebatten. Dalgas skriver selv om dette: ”*Hedesagen er af en saa stor Betydning at det ikke alene kan være tilladt, men endogsaa er en Pligt at opponere imod Anskuelser, der ikke stemme med de virkelige Forhold og som jævnlige have skadet Hedesagen.*”²¹ Derfor må de indlæg i debatten, som Dalgas anså for ukorrekte, have foranlediget ham til at deltage med sine egne tanker og det må formodes at det var en utilfredshed med bl.a. Lütkens artikel, som foranledigede ham til at deltage i debatten.

¹⁹ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 3 S 1 L 31-33

²⁰ Ukendt forfatter, 15. Berlingske Tidende, 15. august 1865, Bilag 2 S 1 linje 21-26

²¹ Dalgas, 1928, *Geografiske billeder fra heden: 1870*. Side 5

Lütkens artikel bliver flere steder beskrevet som årsagen til hedesagsdebatten efter krigen i 1864 og er da også skrevet med henblik på at både opildne og provokere danskerne til at åbne øjnene for problemet. Det bliver specielt klart ved en gennemlæsning af hele artiklen, som efter den nationalistiske indledning i de to første spalter, ændrer karakter og bliver meget faglig. Hvorefter Lütken undlader at bruge nationalistisk retorik i den resterende del af teksten. Den nationalistiske indledning afsluttes således. ”*Om maaden hvorpaa denne fredelige Erobring, om hvis Ønskelighed forhaabentlig alle Danske ere enige, formentlig vil kunne udføres, skulle de efterfølgende Linier handle.*”²² Der er i det hele taget en uoverensstemmelse mellem indledningen og resten af artiklen, som kunne antyde at den er skrevet for effektens skyld, måske efter Fædrelandets anvisninger, for at fange læsernes opmærksomhed og derved få læserne til at læse en artikel, som udover begyndelsen, er dybt faglig. Som nævnt i kildeproblematikafsnittet kan dette faktum tilskrives, at man forsøgte at fange den nationalistiske målgruppes opmærksomhed, ved hjælp af forfatterens bombastiske retorik.

Dalgas var mere saglig i sin retorik, da en nationalistisk retorik ikke nødvendigvis kunne og ville opnå den opmærksomhed han søgte. ”*Og da opgavens Løsning er af stor statsøkonomisk Betydning opfordre vi vore medborgere til paa (Ulæseligt) Maade at komme det danske Hedeselskab til Hjælp i dets Patriotiske Bestræbelser.*”²³ Hedeselskabet, som blev oprettet med hjælp af bl.a., Enrico Dalgas, beskriver her at de anser deres arbejde for hedesagens løsning som patriotisk, derfor må det formodes at det er den vinkel Dalgas havde på artiklen, da han skrev den. Det er dog ikke den eneste endegyldige grund til udformningen af artiklen. I en anmeldelse af Dalgas’ bog i Berlingske Tidende, ”*Geografiske billeder fra heden*”, skriver anmelderen. ”*Det gjælder som forfatteren siger, om at fremstille Sagen saaledes, at de gamle Foredomme om Vestjyllands daarlige Beskaffenhed idetmindste ikke afskrække Capitalister og Godsejere fra at undersøge Sagen med egne Øine*”²⁴ Det kan formodes at det forholdte sig på samme måde med Dalgas’ artikel i Berlingske Tidende og at han skrev med henblik på at fange potentielle investorer, kapitalister og magtfulde menneskers opmærksomhed og henlede den på hedesagen.

²² Lütken, 20. juli 1865 Bilag 1, S 1 2. spalte nederst

²³ Det Danske Hedeselskab, , 2. Februar 1867, Ber Tid, Anden spalte foroven.

²⁴ Ukendt forfatter, 3 Juli 1868, Ber Tid S 2, 2. spalte.

Opdyrkningsdebatten

Som nævnt i det forrige afsnit er den første del af Lützens artikel beregnet til at skabe opmærksomhed om hedesagen igennem nationalistisk retorik. Den resterende del af Lützens artikel er anderledes sober og faglig. Dalgas derimod holder en konstant faglig tone hele vejen igennem sin artikel ”Om opdyrkningen af heden”. Dalgas indleder sin artikel således:

”Ved den jyske Hede maa man ikke tænke sig en ufrugtbar, uopdyrkelig Sandflade, dækket med en tynd Lyngskorpe, kun tjenelig til Føde for Hedefaar; Heden er Tvertimod paa mange steder findes flere Arealer, hvis Lyng skjuler gode Leerjorder, der kun vente paa en god Behandling for at blive endog fortrinlige Agermarker.”²⁵

Dalgas forsøgte i denne første del af sin artikel at komme den gamle ide til livs; at heden var uopdyrkelig. I sin bog ”Den dybe Reolpløjning” skrev han, at, ”Man ryste ikke paa Hovedet og komme med den gamle Overtro at intet kan groe der, at den strenge Vestenvind bøier Planterne til Jorden og at det koster saa meget og ikke kan betale sig.”²⁶ Denne idé om, at heden var uopdyrkelig, må i midten af 1800-tallet have været meget udbredt blandt danskerne og bundede i de fejlslagne koloniserings- og opdyrkningsforsøg på heden. Forhenværende Landvæsenscommisair i Ringkjøbing Amt, Jægermester Koefoed deler denne pessimisme i en artikel i Berlingske Tidende fra april 1866. ”Men der findes endnu flere Tønder Land som aldrig med Fordeel kunne dyrkes da Beskaffenheden baade af Over- og Underlag er høist maadelig og endmere forringes ved den sidstes store Uigjennemtrængelighed for Planter og Trærødder.”²⁷ Dalgas er dog af en anden mening. I hans artikel fra 15. november 1865 skriver han.

”Ja, selv i de Heder, hvor Underlaget er det bare Sand, kunne Kartoffler, Rug, Boghvede m.m. give en lille, men ofte tilstrækkelig Afgrøde. Kun paa de Heder, hvor Ahlen ligger nær ved Overfladen, kan det ikke nytte at komme med Ploven, men derfor ere endog de ikke ubrugelige, thi ved Vanding kunne de, som overhovedet enhver Sandhede, forvandles til Enge.”²⁸

Hvor Jægermester Koefoed kun fokuserede på opdyrkningen af korn, idet bøndernes velstand blev målt på deres kornproduktion, så foreslår Dalgas andre mindre krævende

²⁵ Dalgas, 15. november 1865, Bilag 3 S 1 L 3-6

²⁶ Dalgas, E. 1872. S 30

²⁷ Koefoed, Jyllands Heder. 28 April 1866, Ber Tid. S 2 spalte 1-2

²⁸ Dalgas, 15. november 1865 Bilag 3 S 1 L 8-12

afgrøds sorter som f.eks. kartofflen. Disse gjorde ikke nødvendigvis bonden mere velhavende, men sikrede derimod, at hedebonden kunne leve på selv de mest magre jorde.

Dalgas' artikel skiller sig ud i hededebatten, fordi den bidrager med løsningsforslag til de problemer, der er ved opdyrkningen. Lütkens artikel f.eks. handler kun om skoven og eventuelle fordele ved skovbruget. Der bliver ikke fremlagt noget decideret løsningsforslag til, hvordan sådan en beplantning skal tilvejebringes og hvem der skal udføre arbejdet. Et eksempel herpå er: *"Det maa derfor indtrængende tilraades at begynde Skovanlæg paa Hederne, forsaavidt man overhovedet agter at indlede sig paa samme, i saa stort Omfang som muligt, og at gennemføre det med den størst mulige Kraft og i den kortest mulige Tid."*

²⁹ Dalgas opstiller i sin artikel problematikkerne, men bidrager også selv med løsningsforslag til problemerne:

*"For at dette resultat kan naas, maa plantningen blive almindelig, Hedeboerne maa selv bringes til at plante og det opnaas bedst, ved at lette dem Arbeidet, oplyse dem om Plantningens nytte og anspore deres æresfølelse. Med en ringe Udgift vil Staten kunne anlægge en halv Snees Planteskoler omkring i Heden, hvorfra Nybyggere, der ikke ere formuende, kunne erholde Træplanter aldeles gratis."*³⁰

Lütken skal dog ikke udstilles som en person, der ikke har løsninger på hedespørgsmålet. I hans skrift *"Om skovdyrkning i det vestlige Jylland"*, (1866) som stilmæssigt kan sammenlignes med Dalgas' *"Geografiske billeder fra heden"*, skriver han.

*"Den overbeviisning, jeg allerede forud nærrede, at store udstrakte Skove vilde være en stor Velsignelse for Jylland vestlige Halvdel, har jeg fået yderligere bestyrket; men jeg har tillige faaet et klarere Begreb om de Vanskeligheder, man under Arbeidet henimod Tilvebringelse af saadanne Skove vil have at overvinde."*³¹

Det, der adskilte Lütken og Dalgas' argumentation i opdyrkningsdebatten var, at Lütkens argumentation var meget ensidig og ikke bød på løsningsforslag, fordi han ikke havde samlet erfaringer fra heden selv, hvilket først skete i 1866. Dalgas derimod havde igennem sin karriere som vejingeniør indsamlet viden om hedens beskaffenhed og kunne derfor

²⁹ Lütken, 20. juli 1865, Bilag 1, S 2, 5. spalte nederst

³⁰ Dalgas, Berlingske Tidende, Om opdyrkningen af den jydskede hede 16. november, Bilag 4 S 1 L 13-17

³¹ Lütken, Om skovdyrkning i det vestlige Jylland, 1866. S 1

opstille løsningsforslag til, hvordan heden skulle opdyrkes baseret på de observationer, han havde gjort sig. Derfor er det ikke så mærkeligt, at Dalgas også argumenterede for, at Jylland havde brug for en bedre infrastruktur. Dette forslag var unikt i hededebatten, da de fleste indlæg kun handlede om jord og plantningsforhold. Dalgas skriver;

”Men desværre er Heden den deel af Landet, som er slettest forsynet med Veie. Af Sogneveie er der kun faa, ofte ufremkommelige og med Fuldførelsen af Amtsveienes Grundforbedring har det endnu lange Udsigter, fordi Hedeamterne (Viborg Amt, Ringkjøbing Amt, Skanderborg Amt, Ribe Amt og Vejle Amt) have et ringe Hartkorn til et stort Veinæt og derfor ikke kunne overkomme Veienes Istandsættelse.”³²

Dalgas og Lütken var dog enige om, at skoven var meget vigtig for hedesagens succes. De ville skabe læ på de flade hedearealer, som tit led af sandflugt: *”At vente med Opdyrkningen af Agerland til Heden har faaet Læbælter af skove, lader sig ikke gøre; det ville vare for længe og man maa derfor nøjes med et ringere Kornudbytte, indtil opvoxede Skove gjøre Klimaet mildere.”³³* Igen viste Dalgas, at han kendte til forholdene på heden, hans argumentation illustrerede ligeledes hans overblik over hedesituationen. Han havde givetvis gjort sig tanker om, hvad var vigtigst i hedens opdyrkning, også selvom det kunne betyde, at udbyttet blev dårligt i nogle år. Konsekvenserne af denne praksis vil dog betyde, at udbyttet vil blive bedre og bedre i takt med, at der blev tilvejebragt skove og hegn.

Det økonomiske og politiske aspekt ved hedesagsdebatten

De fleste af Dalgas' løsningsforslag var understøttet af, hvordan problemerne kunne løses økonomisk og politisk. Han havde derfor flere fordringer til regeringen og staten end Lütken. Dalgas modsiger dog sig selv i artiklen, idet han skriver;

”Det bør ikke være Regeringens Sag at beplante Heden eller at opdyrke den og derpaa udleie eller sælge den, og ei heller at kolonisere den ved at skjænke nybyggere Jord, Redskaber og Underhold i nogen Tid, saaledes som man her og andre Steder har Experimenteret i tidligere Tid.” [...] ”Hvorfor skulle den ikke kunne tage Deel i Anlæg af Kanaler, som hurtigt ville give Indtægt; er det et for stort Forlangende, at Staten bør tilbyde Foreninger om Udførelsen

³² Dalgas, 15. november 1865 Bilag 4 S 1 L 45-49

³³ Dalgas, 15. november 1865 Bilag 4 S 1 L 4-7

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

*af slige Kanalanlæg en Deel af eller hele den fornødne Kapital imod en billig Rente og et passende Bidrag. Det forekommer mig ikke.”*³⁴

Dalgas argumenterede her for at han ikke ser nogen grund til at staten ikke skulle hjælpe til med opdyrkningen af heden. Der er en tendens i hans artikel til, at han gerne vil have statens økonomiske hjælp, men at den skal lade bønderne lave arbejdet selv. Han baserer sin argumentation på de tidligere fejlslagne koloniseringsforsøg på Alheden og Randbøl hede. Denne modsætning i hans argumentation kan hænge sammen med at han mener at en komplet statsstyret hedeopdyrkning er for dyr for den danske stat. Hvis man sammenligner dette med det hverv Hedeselskabet senere skulle tage på sig, så er Hedeselskabet kun en rådgivende instans på linje med det forslag Dalgas stiller i det overstående eksempel.³⁵

Dalgas var dog ikke den eneste der foreslog at staten skulle hjælpe økonomisk med til hedeopdyrkningen. En artikel i Berlingske Tidende om opdyrkningsforsøg i Ribe fra den 20. november 1866 skriver således: *”Da Hedeopdyrkningen jo er en Vinding ikke blot for Opdyrkeren, men tillige for Landet i Almindelighed, kunne saadanne Bestræbelser, naar de udvise Resultater af nogen Betydning, vistnok ogsaa gjort Krav paa offentlig Hjælp og Opmuntring.”*³⁶

Der er en tendens i kilderne, til at der blandt bønderne var en utilfredshed med statens prioritering af hedesagen. Dalgas skriver, *”og ligesaa vist som Staten nu bør unddrage sig Vedligeholdelsen af Hovedlandeveiene, da Jernveiene ere i færd med at indtage disses Plads, ligesaa vist er det nu paa Tiden at Staten kommer sine egne til Hjælp med et tilstrækkeligt Veinæt.”* Dalgas kritiserer her implicit staten for ikke at prioritere hedesagen og foreslår, at det efter den tabte krig i 1864 var på tide, at staten vendte sit blik mod vest, fordi disse hedeamter ikke har penge til selv at udvide sit vejnet.³⁷ Dalgas er dog ikke alene i sin kritik af staten, en ukendt forfatter skriver følgende:

”Uden store pengemidler, med langt mindre end den 20de part af de summer der er spildte i den sidste Krig, kunde Regjeringen have udrettet meget i den retning, naar den forstod at fremkalde hele nationens Interesse og Kraftfulde Deeltagelse for Sagen. Den har imidlertid

³⁴ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 3 S 2 L 37-42 og 119-122

³⁵ <http://www.hedeselskabet.dk/Historie.593.aspx>

³⁶ Ukendt forfatter, - Hedeopdyrkning Ber Tid 22. november 1866

³⁷ Dalgas, 15. november 1865 Bilag 4 S 2 L 58-61

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

ikke løftet en finger herfor og i den nærværende triste Situation, tør vi vist ikke haabe, at man vil befatte sig hermed.”³⁸

Citatet fra denne ukendte forfatter illustrerer, at der i visse dele af samfundet var en stor skepsis overfor staten og dennes prioritering af hedesagen.

Dalgas eksemplificerer flere krav til staten i sin artikel. Som nævnt er et af hans forslag at hedekommunerne skal have bedre veje. Han bakker disses oprettelse og udvidelse op med sine egne observationer fra sit hverv som vejbygger. Han skriver bl.a.: *”Der er ikke Tale om Bygning af Chausseer; de fleste amter have allerede grebet det Rette med hensyn til den Grad af Godhed som der bør gives Hedeamtsveiene. Naturen kommer anlægene tilhjælp, Forarbeidet er ubetydeligt, og da Jordbunden er Sand kan Gruusbanen Tykkelse gjøres ringe.*”³⁹ Der er flere eksempler i artiklen på at Dalgas ønsker økonomiske midler fra staten. Han forsikrer dog samtidig staten om at den vil kunne få sin økonomiske støtte tilbage, hvis bare den er tålmodig. *”Et saadant Foretagende udfordrer Kapital og Enighed mellem mange Hoveder, og begge Dele vil det være vanskeligt ret at tilveiebringe, hvis Sagen skal drives fremad med raske Skridt, maa der atter være en Impuls. Staten anlægger for egen Regning, som ikke i lang Tid ville forrente sig.*” Han er dog ikke den eneste der mener at staten kan få afkast ved at investere i heden. Den ukendte forfatter skriver således om skovopdyrkningsspøgsålet: *”Store skoves gavnlige Indflydelse paa Halvøens klimatiske Forhold, saa stor den ogsaa maatte være, lader sig ikke beregne og anslaae i Penge, men at F.eks. c. 60 Qvadratmiil Skovbund Aarligt kan producere Millioner i form af Bed og Muld, det er noget, som ingen benægter, der kun har det mindst Kjendskab til Skovkultur.*”⁴⁰

Et andet krav fra Dalgas' side var at der skulle etableres en oversigt over hedens beskaffenhed. Heden var for mange danskere et ukendt land og var både genstand for frygt og uvidenhed. Dalgas skriver om dette: *”Der er kun faa Hedeboere, som vide hvad der er god hede og hvad der er ubrugelig til Opdyrkning, men egner sig til Beplantning og saa videre., Og det vide disse endda kun for en Ringe Del af heden: Men de udenfor Heden Beboende kjente Lidet eller Intet til den, og da det netop er fra dem, at Nybyggerne skulle*

³⁸ Ukendt forfatter, 15. august 1865, Bilag 2 S 2 L 54 -58

³⁹ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 4 S 2 L 58-61

⁴⁰ Ukendt forfatter, 15. august 1865, Bilag 2 S 2 linje 46 - 49

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

*komme, bør der virkes hen til at denne Uvidenhed hæves.*⁴¹ Dalgas mente at det ville være svært at få velhavende folk og godsejere til, at investere i hedelodder, da man ikke kunne vide, hvad det var man købte og hvilken beskaffenhed jorden havde. Dette krav refererer til at, det skulle være nemt for kapitalister og godsejere at investere i heden. Derfor mener Dalgas, at der skal laves geografiske. landkort over heden og dens beskaffenhed;

*”Oversigten bør affattes i Form af Kort, hvorpaa opdyrket Hede, Mose, Eng og de forskellige Slags Hede ere inddragte, hver med sin Farve, tillige med Veie, Vandløb og Byer. De ledsagende Beskrivelser bør indeholdere nærmere Oplysninger om Terrainets Formation, om Charakteren af Vandløbene, Mosernes Egenskabet, Jordbundens omtrentlige Bonitet og om Udskiftningsforholdene og hvad der er det Vigtigste, de erhvervede Oplysninger bør gjøres tilgængelige for Menigmand, ved at offentligjøres og fremlægges paa Posthusene, hos Sognefogderne og saa videre.”*⁴²

Det Dalgas gerne ville opnå med denne kortlægning var som nævnt ovenfor at eventuelle investorer ville få nemmere ved at investere i heden, men han ønskede ligeledes at den almindelige bonde skulle blive klogere på sit eget land, for derved lettere at kunne omlægge sit landbrug fra hedelandbrug til kvæg- eller agerbrug. Denne kortlægning er interessant, da den efter Hedeselskabets oprettelse blev en af dens store mærkesager. I et åbent brev til Krigsministeriet skriver Hedeselskabet. *”De Kort som Generalstaben i en Række af Aar har optaget over øerne i Kongeriget, og som ere saa almindelig erkjente for at være fortrinlige, have allerede paa Øerne været til Gavn for Mange. Men Jylland savner endnu disse Kort, og dette Savn føles saa meget mere, som de netop i denne Deel af Kongeriget ville kunne stifte særledes megen Nytte.”*⁴³ Det endte dog med, at Dalgas selv producerede lignende oversigter i hans, *”Geografiske billeder fra heden”*, hvor han skrev sine erfaringer angående hedens beskaffenhed ned.

Dalgas havde dog flere krav til staten i sin artikel og det der forbandt disse, var, at de senere skulle blive en del af Hedeselskabets grundlag. Disse forslag var bl.a. at staten skulle finansiere kanalbygning og overrisling på og af heden.⁴⁴ Derudover skulle staten sørge for

⁴¹ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 3 S 3 linje 74-78

⁴² Dalgas, 15. november 1865. Bilag 3 S 3 linje 74-78

⁴³ Det danske hedeselskab 9. oktober 1866, Ber Tid, - side 2

⁴⁴ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 3 S 4 L 116-133

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

planteskoler, så bønderne på hederne kunne få gratis planteskud i håbet om det ville foranledige dem til at plante de ifølge, Dalgas og Lütken, vigtige træer.⁴⁵

Dalgas sluttede sin artikel af med en udregning af, hvad hele dette store projekt ville komme til at koste staten. Heri medtager han, hver eneste fordring og prisen herpå. For til sidst at lægge priserne sammen og derved at finde en samlet pris for staten pr. år.

”Altsaa med en aarlig Udgift af 55,000 Rd. Og senere 25,000 Rd vil man kunne gjøre Heden tilgængelig for Nybyggere, gjøre det muligt for dem at dyrke den med Fordeel; med en saadan ringe aarlig Udgift har man Udsigt til i løbet af Maaske 50 Aar at faae Heden omdannet til en bebygget Egn og om endog Udgiften paa Grund af Tab ved Udlaan beløber sig til det Dobbelte, vil der dog være vundet saa meget, at det ydede er for lidet at regne mod de vundne Fordele.”⁴⁶

Det er problematisk at udtale sig om, hvor mange penge det her handler om i nutidige kroner. Kjeld Hansen skriver i sin bog, *”Det tabte land”* at det handler om op imod 5,600,000 kr.⁴⁷ Udregningen var kun prisen, hvis staten kun minimalt involverer sig i hedeopdyrkingen. Den ukendte forfatter, lavede dog en udregning af prisen, hvis staten skulle betale for alle aspekter ved hedens opdyrking. *”At beplante 50 a 60 kvadratmile magre Hedejorder med Træer er unægtelig et stort Foretagende for vort lille Danmark. Naar alt skulde udføres f. Ex. Af Regjeringen for rede Penge, saa vilde hver Tønde land, med Indbegreb af Købesummen, vist koste mindst 25 Rd., hver Qvadratmiil, det er c. 10,000 Tdr. Land, 250,000 Rd. Og 60 Qvadratmiil altsaa 15. Millioner.”⁴⁸* Det var denne store pris for samfundet som bevirkede at begge forfattere mente at staten kun minimalt skulle blande sig i hedesagen. De mente begge at det ville kræve for store summer fra staten og ville gøre en opdyrking, ledet af staten, urealistisk. Hans løsning på dette problem var at staten skulle støtte oprettelsen af diverse selskaber, som skulle arbejde for at løse hedesagsspørgsmålet *”Denne vej er Kræfternes Forening i Selskaber, der have Skov og Havedyrkningens Fremme til Formaal. Ad denne Vei og kun af denne tør vi under nuværende Forhold vente glædelige Resultater.”⁴⁹* Dette er interessante ideer, da forfatterens forslag var baseret på de samme

⁴⁵ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 4 S 2 L 37- 40

⁴⁶ Dalgas, 15. november 1865. Bilag 4 S 2 L 98- 102

⁴⁷ Hansen, Kjeld. 2008. *Det tabte land*. S 89

⁴⁸ Ukendt forfatter, 15. august 1865, Bilag 2 S 3 linje 69 - 72

⁴⁹ Ukendt forfatter, 15. august 1865, Bilag 2 S 3 linje 78 – 80

tanker, som opretterne af Hedeselskabet øjensynligt havde, 7 måneder senere da de oprettede Hedeselskabet.

Grundlaget for Hedeselskabets oprettelse i april 1866

Der eksistere til i dag den myte, at Dalgas skulle have udtalt. ”*For hvert et Tab der kan Erstatning findes, hvad udad tabes, det maa indad vindes.*”⁵⁰. Dalgas skulle efter sigende have udtalt ordene som en reaktion på tabet af Slesvig. Dette tab skulle erstattes af indvinding af den jyske hede og man mente at det var denne tanke der foranledigede Dalgas til at oprette Hedeselskabet. C. Nyrop skrev i sit jubilæumskrift om Hedeselskabet, at Dalgas skulle have sagt lignende ord i 1865, da han deltog i et møde i Silkeborg om; ”*Sønderjyllands statsretslige Forbindelse med Moderlandet*”. ”*Han tog Ordet og sagde, at nu maatte det gjælde om at omsætte Viljen og Følelsen i Handling, og han skal videre ved denne Lejlighed have ytret, at hvad der er sat til udad, maatte søges erstattet indad.*”⁵¹ Forfatteren har ingen kildehenvisning til denne begivenhed og ud fra sit ordvalg, virker det som om, at han ikke selv var helt sikker på, at denne begivenhed havde fundet sted. Man må formode, at forfatteren medtog dette ordsprog i sit jubilæums skrift, fordi det allerede i 1916 var blevet generel viden, at Dalgas havde udtalt de berømte ord. Der er i dag dog generel konsensus iblandt historikere om, at Dalgas aldrig udtalte de nu så berømte ord. ”*For hvert et Tab der kan Erstatning findes, hvad udad tabes, det maa indad vindes.*”⁵² Ordsproget, som H.P. Holst digtede til en Industri- og Kunstudstillingen i København i 1872, passede perfekt til det Hedeselskabet foretog sig. Derfor må man formode, at sloganet blev tilskrevet Dalgas, eftersom han udførte et arbejde, som stemte overens med sloganet. Disse sammenfald mellem hedeselskabets senere virksomhed og Dalgas ideer bliver også beskrevet i de to sidste analyse afsnit; det politiske og økonomiske aspekt og opdykningsdebatten.

Som nævnt ovenfor, troede mange, at Hedeselskabet blev oprettet som en reaktion på tabet af hertugdømmerne i 1864. Det er da også nærværende at tænke disse tanker, da Danmark havde mistet sin identitet som stormagt i Europa og nu var blevet formindsket ganske betragteligt. Der er i Dalgas’ artikler fra 1865 dog ikke nogen indikationer på at dette skulle være tilfældet, som Harald Skodshøj skriver;

⁵⁰ <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/myte-sagde-dalgas-hvad-udad-tabes-skal-indad-vindes/>

⁵¹ Nyrop, C. 1916. S 28

⁵² <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/myte-sagde-dalgas-hvad-udad-tabes-skal-indad-vindes/>

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

”I adskillige biografier om Dalgas ser man fremsat den oplysning, at det var nederlaget i 1864 og tabet af Sønderjylland, der bragte Dalgas frem i forgrunden, at det var hans store sorg over Danmarks ydmygelse, som gav ham – i et slags klarsyn – overbevisningen om, at de jyske heder kunne bringes til at gøre landet større indadtil og i nogen grad være med til at hele såret. Men om noget sådant foreligger der intet. Hverken i de breve, der har været tilgængelige eller i hans artikler fra disse år.”⁵³

Det kan dog ikke udelukkes at der fandtes patriotiske følelser hos Dalgas, da han i 1865 deltog i hedebatten med sin artikel. Hedeselskabet betegner i flere artikler deres virke som værende patriotisk.⁵⁴

Det var kritikken som foranledigede Dalgas til at oprette Hedeselskabet ifølge C. Nyrop. Dalgas’ artikler skulle efter sigende være blevet mødt med kritik i København, da borgerskabet mente at hans ideer ville koste staten for mange penge. *”Kritikken virkede selvfølgelig ubehagelig, men det er interessant at se, at Dalgas kan sige, at han betragter det som en stor Lykke, at det gik saaledes, ti – skriver han – ”Det bragte mig på den Idee at, at vi burde henvende os til selve Hedeboerne”.*⁵⁵

Det er et godt spørgsmål, hvad der drev Dalgas til at være den drivende kraft bag oprettelsen af Hedeselskabet. Han gav selv udtryk for at det var modtagelsen af sin artikel der foranledigede ham. Hans artikler er dog allerede fyldte med ideer som senere skulle blive de grundsten som Hedeselskabet blev bygget på. Derfor må man spørge sig selv om ideen, om Hedeselskabet i virkeligheden allerede eksisterede i Dalgas’ tanker dengang.

Ud fra teksterne og senere kilder kan det konkluderes at det var en blanding af mange faktorer som gjorde at Hedeselskabet blev oprettet. Der var både økonomiske og patriotiske grunde til det, og disse fremkommer Dalgas med i en lille artikel i Hedeselskabets skrift fra 1888.

”Danmark er nu kun et meget lille Land, en af de mindste selvstændige Stater i Europa. Vi have i Tidernes Løb mistet Skaane, Halland og Bleking, derefter Norge og i de seneste Tider Slesvig; nu have vi kun 700 Quadratomile tilbage og have derfor aldeles ikke Raad til at lade større Dele af vort Land ligge hen øde, uden at give Udbytte og uden af være befolket. Og dog

⁵³ Skodshøj, 1966. S 83

⁵⁴ Det danske hedeselskab Ber Tid, 2 februar 1867 S 2

⁵⁵ Nyrop, C. 1916. S 34

forholde det sig saa, at der endnu er hen ved 100 quadratmile eller en syvendedel af vort Land, som vi saa og sige endnu ikke har taget i Besiddelse.”⁵⁶

Dette citat er selvfølgelig efterrationaliseret af Dalgas, men indeholder svaret på, hvorfor han og andre stiftede Hedeselskabet. Danmark gik fra stormagt til småstat og der var en tendens i kilderne til at Dalgas var motiveret af den økonomiske vigtighed ved hedens opdyrkning. Han mente derfor at Danmarks ressourcer skulle udnyttes til fulde for at befolkningen igen kunne komme sig og udvikle sig som nation kulturelt og økonomisk som det også bliver beskrevet i det politiske og økonomiske afsnit af opgaven. Han mente bl.a. at det var absolut imperativt at der skulle oprettes en instans som kunne støtte hedesagen økonomisk og med viden, så hedeboenderne kunne udføre hedeopdyrkningen selv. Da staten ikke viste sig parate til at udføre dette hverv så han og andre nødsagede til oprette Hedeselskabet. Hedeselskabet blev skabt fordi man følte sig økonomisk nødsaget hertil, da man forudså at Danmarks fremtidige velstand afhang af en opdyrkning af heden, som det ses i afsnittet omkring det politiske aspekt.

Konklusion

Da Christopher Lütken i juli 1865 skrev sin artikel, om træplantning på heden, blev det startskuddet på en længere diskussion om, hvordan de danske heder bedst kunne udnyttes. Disse artikler gjorde bl.a. at Enrico Dalgas, meldte sig ind i debatten, med sit eget indlæg. Dalgas kunne have argumenteret nationalistisk for at opnå opmærksomhed om sagen, men han valgte at være mere saglig. Hans artikler kan i bagklogskabens klare lys ses som det grundlag Hedeselskabet senere blev oprettet efter

Modsat mange debattører i hededebatten, havde Dalgas løsningsforslag på de problemer som hedens opdyrkning bød på og mange af hans ideer kan man se resultatet af i dagens landbrug på heden. Faktisk var de forandringer så gennemgående at staten i de sidste par årtier har forsøgt at omgøre det som Hedeselskabet gjorde for at få heden gjort dyrkbar. Et eksempel er, at staten har rettet Skjern å ud til den måde den så ud før Hedeselskabet tog fat. Denne udretning skete som en direkte konsekvens af Dalgas' ideer om kanalbyggeri og markvanding. Det kan derfor udledes, at at Dalgas og Hedeselskabet var ekstremt effektive

⁵⁶ Det Danske Hedeselskab. 1888. Ber Tid S 13

og succesfulde i deres forsøg på at udrydde heden, til et punkt, hvor heden nu er blevet fredet.

De forfattere som har beskæftiget sig med Hedesagsdebatten, som for de flestes vedkommende har været ansat af Hedeselskabet, argumenterer alle for at det var modtagelsen af Dalgas' artikler som fik ham til at oprette Hedeselskabet. Det er på baggrund af den tidligere analyse kun muligt at konkludere, at at der var mange faktorer som foranledigede ham til at oprette selskabet, men at nationalisme ikke var et af dem.

Dalgas blev efter sin død opfattet som helten der opdyrkede heden og derfor opstod der mange myter om hans person og det blev i opgaven diskuteret, hvorfor disse opstod.

Man kan dog ikke benægte at Dalgas er en vigtig person i den danske landbrugshistorie specifikt og den danske historie generelt. Det er derfor ærgerligt at der ikke er forsket mere om ham og Hedeselskabet.

Kildehenvisning

Bøger

Dalgas, E. 1887. *Hedesagens fremgang 1866-1887 ved E. dalgas og opfordring fra Hedeselskabets bestyrelse om at støtte hedesagen*. Aarhus: .

———. 1872. *Den dybe reolpløjning anvendt til hedeplantning*. Kbh.: Reitzel.

———. 1876. *Hede-moser og kjærjorde*. kbh.: .

———. 1878. *Hederne i danmark og deres tilkultivering*. Aarhus: Bachhausen.

———. 1872. *Hvilken betydning have de jyske heder og hvorledes bør de benyttes* Berlingske Bogtrykkeri.

Dalgas, E., and Det Danske Hedeselskab. 1928. *Geografiske billeder fra heden : 1870*. Viborg: Ekstrands Bogtrykkeri.

Det Danske Hedeselskab. 1888. *Det danske hedeselskab : Organisation og virksomhed : Hedesagens fremgang 1866-1887 m.m.* Det danske Hedeselskab.

Geckler, Rolf. 1982. *Hvad indad tabes: Hedeselskabets virksomhed, magt og position*. Kbh.: Gyldendal.

Hansen, Kjeld, f. 1947. 2008. *Det tabte land: Den store fortælling om magten over det danske landskab*. 1. udgave ed. Kbh.: Gad.

Helmer Pedersen, Erik, De Danske Landboforeninger, and De Danske Landboforeninger. 1993. *Landbosamfundet og danmarkshistorien*. Landboforeninger i 200 år ; bind 4. Kbh.: De danske Landboforeninger.

Henningsen, Peter, f. 1964. 1995. *Hedens hemmeligheder: Livsvilkår i Vestjylland 1750-1900*. Grindsted: Overgaard Bøger.

Hvass, Lone, Rasmus Dahlberg, and Det Historiske Hus, eds. 2007. *Danmarks historie : Fra gravhøj til globalisering*. 1. udgave ed. Kbh.: Samvirke Bøger.

Nyrop, C., and Det danske Hedeselskab. 1916. *Det danske Hedeselskab 1866-1916 : Et jubilæumsskrift*. Kbh.: Thiele.

Poulsen, Evald, and Bent Rasmussen f. 1934. 1965. *Heden*. Orientering. Aschehoug.

Schrøder, Ludvig. 1901. *Enrico Mylius Dalgas : En levnedsskildring*. Kbh.: Gad.

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

Skodshøj, Har. 1966. *E. M. dalgas: Udg. af det danske Hedeselskab*. Viborg: uden forlag.

Skrubbeltrang, Fridlev, and Det Danske Hedeselskab. 1966. *Det indvundne Danmark : Til 1914* Gyldendal.

Websider

Ukendt. Alhede. in Gyldendal [database online]. <http://www.denstoredanske.dk>, 2013 [cited 9-12 19-11].

Available from

http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_geografi/Jylland/Alhede (accessed 09-12-2013).

Redaktionen. National opdrift. in Gyldendal [database online]. <http://www.denstoredanske.dk>, 23-02 [cited 09-12 2013]. Available from

http://www.denstoredanske.dk/Danmarkshistorien/Det_folkelige_gennembrud/%C3%98konomisk_opgang_politisk_nedtur/National_opdrift (accessed 09-12-2013).

Kayser Nielsen, Niels. MYTE: Sagde dalgas "hvad udad tabes, skal indad vindes"? in danmarkshistorien.dk [database online]. danmarkshistorien.dk, 18.08.2011 [cited 09-12 2013]. Available from

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/myte-sagde-dalgas-hvad-udad-tabes-skal-indad-vindes/> (accessed 09-12).

Jørgensen, Claus M. Nationalliberalisme. in danmarkshistorien.dk [database online].

<http://danmarkshistorien.dk>, 18-08 [cited 09-12 2013]. Available from <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/nationalliberalisme/> (accessed 09-12-2013).

Hedeselskabet. Historie. in Hedeselskabet [database online]. www.Hedeselskabet.dk, [cited 09-12 2013].

Available from <http://www.Hedeselskabet.dk/Historie.593.aspx> (accessed 09-12-2013).

Nationalliberale. in 1864live [database online]. <http://1864live.dk>, [cited 09-12 2013]. Available from

<http://1864live.dk/1864-leksikon/nationalliberale/> (accessed 09-12-2013).

Avis Artikler

Lütken, Christopher. 1865. Om de jydskes Heders Opdyrkning, *Fædrelandet*, 07-20, 1865, Side 1-2.

Lütken, Christopher. 1865. Om de jydskes Heders Opdyrkning, *Fædrelandet*, 07-21, 1865, Side 1-2.

Lütken, Christopher. 1865. Om de jydskes Heders Opdyrkning, *Fædrelandet*, 07-22, 1865, Side 1.

Ukendt forfatter. 1865. Om Hedernes Opdyrkning, *Berlingske Tidende* 08-15, 1865, sec Aften, Side 2.

Dalgas, Enrico Mylius. 1865. Om Opdyrkning af den jydskes Hede, *Berlingske Tidende* 11-15, 1865, sec Aften, Side 1-2.

Hvad udad tabes, det maa indad vindes.

Claus Mikael Kyed Larsen

Kildenært emne

Studienr: 20084685

Dalgas, Enrico Mylius. 1865. Om Opdyrkning af den jydsk Hede, *Berlingske Tidende* 11-16, 1865, sec Aften, Side 1-2.

Ukendt forfatter. 1866. Hedeopdyrkning. *Berlingske Tidende*, 11-22, 1866, sec Aften.

Ukendt forfatter. 1868. Anmeldelse af Dalgas' Geografiske billeder fra Heden. *Berlingske Tidende*, 07-03, 1868, sec Aften, Side 2.

Ukendt forfatter. 1868. Den Jydsk Hede. *Berlingske Tidende*, 01-25, 1868, sec Aften, side 2-3.

Det Danske Hedeselskab. 1866. Pressemeddelelse. *Berlingske Tidende*, 01-14, 1866, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1868. Pressemeddelelse om Kongelig støtte til Hedeselskabet. *Berlingske Tidende*, 12-04, 1868, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1866. Åbent brev til Krigsministeriet. *Berlingske Tidende*, 10-09, 1866, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1867. Pressemeddelelse om Hedeselskabets virken. *Berlingske Tidende*, 02-02, 1867, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1867. Pressemeddelelse. *Berlingske Tidende*, 07-20, 1867, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1866. Pressemeddelelse. *Berlingske Tidende*, 03-31, 1866, sec Aften, Side 2.

Ukendt forfatter. 1866. Hedeopdyrkning. *Berlingske Tidende*, 11-22, 1866, sec Aften, Side 2.

Koefoed, Jægermester. 1866. Jyllands Heder. *Berlingske Tidende*, 04-28, 1866, sec Aften, Side 2.

Det Danske Hedeselskab. 1866. Nyt Hedeselskab. *Berlingske Tidende*, 11-30, 1866, sec Aften, Side 2.